

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ

DERGİSİ

SAYI : 9

KAYSERİ — 1996

DİNLERDE KOZMOGONİ VE YARATILIŞ AÇISINDAN SUYUN YERİ

Yrd.Doç.Dr. Huzeyfe SAYIM*

Yeryüzünde canlı ve cansız tüm varlıklar için vazgeçilmez bir madde olan suyun insanların inanç, düşünce ve hayal dünyalarına yansımaları da oldukça geniş bir yer tutmaktadır. Tüm varlıklar ve bunları inceleyen bilim dalları açısından önemli olan suyun Dinler Tarihi ve Din Fenomenolojisi alanlarında da yeri ve fonksiyonu oldukça büyüktür.

Tarihin şahit olduğu tüm zamanlarda su, sadece insanların ve tüm canlıların yararına kullanılmakla kalmamış, o hemen hemen bütün kültürlerde edebî eserlerde seçkin bir yere sahip olmuş ; hayatın, bereketin ve kutsallığın sembolü olarak mülâhaza edilmiştir. Su ile hayat eş anlamlı olarak görülmüştür. İnsanlığın kültür değerlerinin bütün alanlarında görünüşte az çok farklı ama temelde ana ve benzer simge ve kavramlarla temsil ve ifade edilmiş olan su, hem kendisi bizatihi kutsal kabul edilmiş, hem de başka varlıkları kutsamanın en belli başlı vasıtası olmuştur. Sular bizzat bereket ve bolluğun sembolü olarak ifade edilirken sulara bulunan istiridye ve diğer deniz kabuklarının da üreme ve çoğalmayı temsil ettiği de bilinmektedir.¹

Suların kozmogoni ve yaratılış açısından incelenmesinden önce konunun simgesel olarak bir değerlendirilmesinin yapılması uygun olabilir. Sular, pekçok kültürde müşahede edildiği şekilde yaratılan varlıkların tamamından önce vardır. Bir diğer deyişle sular gerçek hale geçmemiş potansiyel varlıkların toplamını simgelemektedir. Sudan çıkma, biçimin ortaya çıkışının kozmogonik hareketini tekrarlamaktır. Suya gark olma ise biçimlerin iptali anlamına gelmektedir. Daha açık bir ifadeyle sular simgesel olarak hem doğumu, hem de ölümü ifade etmektedir. Tufan yapısal açıdan vaftizle, ölü ile, ölenin ya da yeniden doğanın yıkanmasıyla, ya da boyabdesti ile karşılaştırılabilir niteliktedir. Sular hangi dinî yapı içinde olursa olsunlar aynı fonksiyonları muhafaza etmektedirler. Sular biçimleri çözüp ilga etmekte, sadece maddi kirleri temizlemekle kalmamakta, aynı zamanda günahları da yıkamakta ve böylece hem saflaştırıcı, hem de hayat verici olmaktadır. Sular hep yaratılıştan önce vardır. Biçim olan her şey suların üzerinde ortaya çıkar ve sulardan kopar. Biçimler sulardan koptuğu ve hayalî olmaktan çıktığı zaman, zamanın ve hayatın kanunlarına tabi hale gelir; sınırları olur, evrensel oluşuma katılır, tarihe maruz kalır. Biçimlerin kendilerini yenileyebilmeleri için tufanın tekrarlanması gerekir. Her tufan aynı zamanda yeniden bir yaratılış demektir. Bazı fenomenologlara göre su ile yapılan ayinlerin

* Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

¹ M.Eliade, *İmgeler Simgeler*, Çev.M.A Kılıçbay, Gece yayınları, Ankara,1992, 143-147.

amacı yaratılışın meydana geldiği zaman dışı olanın geçici olarak güncelleştirilmesidir; yani dünyaların veya yeni insanın doğumunun simgesel olarak tekrarlarıdır.²

Genellikle milletlerin kültürlerinde suların Tanrı'dan başka var olan ilk aslı madde olduğunu görürüz. Hatta, Sümerler'de olduğu gibi, bazı mitolojilerde sular var oluş bakımından tanrı veya tanrılardan da önceye alınarak tanrı yaratan tanrı konumuna yükseltilmişlerdir. Vahye dayanmayan inanışlarda genellikle natürist bir tarzda su şahsileştirilmiş ona olağanüstü bir güç atfedilmiş ve zaman zaman tanrı ve tanrıların kendisinden neşet ettiği bir ana, ya da bizzat tanrı ya da tanrıça olarak kabul görmüştür.

Suyun milletlere, iklim ve coğrafya şartlarına ve inançlara göre yaratılıştaki payı ve önemi farklı biçim ve şekillerde yorumlanmıştır. Bilindiği üzere bütün millet veya halkların evreni ve dünyayı algılama biçimi dediğimiz bir kozmogonisi ve yaratılış mitolojisi vardır. Yaratılışın değişik safhalarında su değişik biçim ve şekillerde yer almıştır. Zaman zaman ona **kaos** ya da **su kaosu** denildiğini de biliyoruz.

Sümerler'de yaratılışla ilgili en önemli eser **Enuma Eliş** adıyla bilinen bir destandır. Enuma Eliş'te her şeyden önce ayrılmamış bir su bütünlüğünün görüntüsünde ilk çift olan **Apsu** ve **Tiamat** olmak üzere iki aslı varlıktan bahsedilir. Çoğunlukla Tiamat'ın denizi, Apsu'nun ise dünyanın üzerinde yüzmüş olduğu farzedilen tatlı su kaynaklarını temsil ettiği farzedilir. Sümer-Babil yaratılış mitosuna göre bir canavar olarak tasavvur edilen **Tiamat**, su kaosu olup tanrıları yaratan bir ilk varlık olarak kabul edilmiştir. Ancak daha sonra o, kendinde menfî güçleri de barındıran, evrenin kendisinden yaratılmış olduğuna inanılan aslı varlık olarak Sümer yaratılış mitolojisinde yerini almıştır. Tiamat nesnelere maddî yönünü ve hatta şeytanı simgelemektedir.³ Bu destanda Tanrıları yaratanın Tiamat olduğu inancı vardır.

Grek mitolojisinde Uranus ve Gaia'nın oğlu olan bütün suları sembolize eden **Oceanos** bütün tanrıların babası, **Tethys** ise annesidir. Tethys, emziren (besleyen) anne olarak sembolleştirilmiştir. Poseidon ise Zeus'un kardeşi ve deniz tanrısıdır. Kronos'la Rhea'nın oğullarından birisidir. Zeus'la boy ölçüşen Poseidon, Olimpos'ta oturmaktan hoşlanmazdı. Bütün kâinat üç bölündüğü zaman, Zeus'un kardeşi olan Poseidon'a denizlerin, adaların, ve sahillerin tanrılığı düşmüştü. Denizlerin sakin veya fırtınalı olması ona bağlıydı.⁴ Eski Yunan'da Hesiod'un anlatımında sular aslı madde olarak karşımıza çıkmasına rağmen Uranos (Gök) ile evlenerek insanlığın atası olarak bilinen ve ona yardımcı olan Titanları, Kyklopları ve Hekatonkheirleri doğurur.⁵

Pekçok dünya milletinde olduğu gibi Eski Mısırlılar'a göre de evren üç katlı bir yapı oluşturmaktaydı: **Gök**, **yer** ve **yeraltı**. Ancak gök, yeryüzündeki okyanusa benzer bir okyanus olarak mülâhaza edilmiştir. Güneş, ay ve yıldızların gece ve gündüz gemiler içinde, bu okyanusta yolculuk yaptığına inanılır, yeryüzünün ise düz olduğu ve bir okyanusun içinde yüzdüğü kabul edilirdi. Ayrıca yeraltında, ölümler dünyasında ise bir gece

2 Eliade, *İmgeler*, 181-185.

3 A.H. Sayce. "Cosmogony and Cosmology"(Sumerian), *Encyclopedia of Religions and Ethics*, Edinbourg, 1911, IV/128.

4 I. F. Burns, "Cosmogony and Cosmology (Greek)", *E.R.E.*, IV/145.

5 Şefik Can, *Klasik Yunan Mitolojisi*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1970, 138-139.

okyanusu bulunduğu farzedilirdi. Böylece güneş gündüzün gökteki okyanusta; geceleyin ise gece okyanusunda yol alarak doğu taraftan yeniden doğmaya hazırlanıyor olarak bilinirdi.⁶ Mısır jeolojisinde suyun önemini görenlere göre her şey ilk (aslı) sudan ortaya çıkmıştır. Bazılarına göre ise her şey güneş tarafından yaratılmıştır.⁷ Mısır'ın en yaygın yaratılış efsanesi Heliopolis şehrine ait olanıdır. Piramit metinlerinde, "insanlar ve tanrılar yok iken, ölüm mevcut değil iken, **ezeli kaos okyanusunda** karalar ve sular meydana geldi" deniliyor. Dünyanın pek çok yerindeki insanların mitolojilerinde olduğu gibi burada da kozmogoni ilk sularda bir toprağın zuhuruyla başlar. Bu ilk yerin gözükmesi aynı zamanda ışığın, hayatın ve bilincin zuhurunu ifade eder. Eski Mısır Kozmogonisinde **Nun** (veya Nu) ilk (aslı) okyanus, yani kaostur. Yaratılıştan önce bütün nesne ve varlıkların tohumları onun içinde bulunmaktaydı.⁸

Japonların yaratılış efsanelerinde de suyun yeri ve önemi oldukça büyüktür. Bunun böyle oluşunda onların adalar üzerinde yaşayan bir millet olmasının da payı olabilir. Japon yaratılış mitolojisinde var oluş bakımından tanrılardan önce gelen su, tanrıların ortaya çıkmasından sonra ise onların daha başka tanrıları ve nesnelere yaratmaları için malzeme görevi yapmıştır. Maddenin ilk ve karışık hali kaos kavramıyla başlar. Tanrı **İzanagi** ve **İzanami** bir gün gök köprüsü üzerinde mızraklarını okyanusa indirmişler ve mızraklarının ucundan düşen damlalar okyanusta katılaşıp Japon adalarından birini teşkil etmiştir. Bu iki ilâh bu adaya inerek Japonların tapındıkları, Şinto dinindeki pek çok ilâhı yaratmışlardır. İzanagi tarafından yaratılmış olan Güneş Tanrıçası Amaterasu'dan ilk Japon İmparatoru Jimmu Temmu meydana gelmiştir.⁹

Çin kozmogonisinde onun adına su denilmese de yaratılışın sıvılıktan katılığa doğru geliştiği anlatılmakta ve beş temel unsurdan birisi olan su da ayrıca yaratılış içindeki yerini almaktadır. Değişiklikler **Tao**'yu veya tabiatın akışını temsil eder: Dört mevsimde, gece ve gündüzün değişmelerinde olduğu gibi Yang ve Yin cevher halinde **metal, ağaç, su, ateş** ve **topraktan** ibaret olan beş unsuru ihtiva etmektedir. Bunlardan ateş ve su en basit biçimler olarak mülâhaza edilmiştir. Her bir unsur **Yang** ve **Yin** vasfına sahiptir ve hepsi de **Li** tarafından istila edilmiştir. Bu iki formun birbiri arasında etkileşmesi sonucunda Yang ve Yin'in sürekli hareketi sonucu – bir miktar tortu dönen kitlenin ortasında çöker ve Yer olur; bu arada daha ince ifraz yukarıya doğru fırlar, çemberin dış halkasına varır Gök olur. Yer merkezde hareketsiz kalırken gökler, gök cisimlerinin hareketlerini göstermek için sürekli döner. Yang ve Yin içindeki beş unsurun daha ince özlerinin kendiliğinden pıhtılaşması sonucu zamanın akışı içinde ayrılan, şimdiki insan neslini teşkil eden erkek ve

⁶ W.M. Flinders Petri, "Cosmogony and Cosmology (Egyptian)", *Encyclopedia of Religion and Ethics*, Edinburgh, 1911, IV/145; Ekrem Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Otağ Yayınevi, İstanbul, 1983, 59.

⁷ Alexandre Haggerty Krappe, *Mythologie Universelle*, Payot, Paris, 1930, 365-366; J.Strachan, "Creation", *Encyclopedia of Religion and Ethics*, Edinburgh, 1911, IV/227.

⁸ Mircea Eliade, *Histoire des Croyances et des Idées Religieuses*, Payot Paris.,1980 I/100; Sarıkçıoğlu, 59.

⁹ Krappe, 408; Odette Bruhl, "Japanese Mythology", *New Larousse Encyclopedia of Mythology*, New Edition, Hong Kong, 1987, 407; Mircea Eliade et Ioan P. Couliano *Dictionnaire des Religions*, Plon, Paris, 1990, 274.

dişiyi doğuran çift cinsiyetli (hermafrodit, androjin) varlığı ya da çifti teşkil eden çok sayıda varlık meydana getirilmiştir.¹⁰

Kuzey Avrupa ülkelerinin yaratılış mitolojilerinde ise suyun yaratılıştaki yeri sadece maddi ve şekli planda kalmayıp "kader" ve "bilgelik" konularına da uzanır. Dünya, **Yggdrasil** adlı kozmik *-axis mundi-* bir ağacın gölgesindedir. Gök kubbeyi desteklediğine inanılan bu ağaç, İskandinavlara göre her gün kendisinde tanrılar meclisinin, toplandığı bir dişbudak ağacıdır. Bu ağacın kökleri üç dünyaya da uzanmaktadır. Bu ağacın dibinden pek çok kaynaklar fışkırır: **Urdhr** kaderin kaynağı; **Mimir** bilgelik kaynağı; **Hvergelmir** ise yeryüzüne ait nehirlerin kaynağıdır. Ağacın kabuğundan ise hayat verici **aur** sıvısı akar.¹¹

Tötonlar ve Cermenler'in yaratılışla ilgili mitolojileri İskandinav halklarının yaratılış efsanelerine büyük benzerlikler gösterir. Onlara göre zamanın başlangıcında ne kum, ne de buzlu dalgalar vardı. Ne yeryüzü, ne de onu örten gök kubbe vardı. Hiçbir yerde çayır çimen yoktu. Sadece her tarafı kaplayan dipsiz bir boşluk vardı. Fakat deniz yaratılmadan uzun zaman önce bir bulut dünyası olan **Niflheim**'in ortasında **Hvergelmir** kaynağı ortaya çıktı ki, ondan buzlu sularıyla oniki nehir çıkıyordu. Güneyde ise **Muspelsheim** adındaki ateş ülkesi bulunuyordu. Oradan da suları bir miktar zehirli olan, yavaş yavaş yoğunlaşan ve sonunda kapkatı olan nehirler akıyordu. Kuzeyden gelen buz ile bu ilk tabakanın temas etmesi üzerine uçurumu kısmen doldurmuş olan kalın donmuş kırağı tabakalarıyla kaplandı. Fakat güneyden esen sıcak hava buzu eritmeye başladı; işte bu sıcak damlalardan insan şeklinde bir dev meydana geldi. Yaratılmış varlıkların ilki **Ymir**'dir. Ymir bütün devlerin babası oldu. O, bir keresinde uyurken tamamıyla ter içinde kaldı. Bu sırada sol kolunun altında, kendisi gibi bir dev olan bir kadın ve bir erkek doğdu. Aynı esnada erimeye devam eden buz **Audumla** adında bir inek meydana getirdi ve bu inek o devleri emzirdi. Ymir susuzluğunu onun memelerinden akan dört süt ırmağıyla giderirdi. İnek tuzlu buzları yalayarak beslenirdi. Onun buzu yalaması sırasında sıcak dilinin altında buz eriyordu. Yine bir gün inek buzu yalarken Buri adındaki bir yaratığın önce saçlarını, sonra başını, sonra da bütün bedenini ortaya çıkardı. Buri'nin Bor adında bir oğlu vardı. O, devlerin birisinin kızıyla evlendi. **Vestla** adındaki bu kadınla evliliklerinden **Odin**, **Vili** ve **Vé** adında üç tanrı meydana geldi. Dev ırkının bu üç oğlu hemen devlere karşı bir mücadeleye girişti ve bu mücadele dev ırkının yok olmasıyla bitti. Odin, Vili ve Vé ilk önce yaşlı Ymir'i öldürdüler. Onun bedeninden o kadar çok kan aktı ki dipsiz uçurum onunla doldu ve onun içinde diğer bütün devler boğuldular. (Burada bir çeşit tufan simgesi yer almış gözükmetedir.) Ancak **Bergelmir** adındaki bir dev karısıyla birlikte bir kayığa binerek kaçmayı başardı. Devlerin soyu yeniden onlardan türedi.¹² Bu arada Bor'un oğulları Ymir'in hareketsiz duran cesedini denizden çıkardılar ve ondan **Midgard** adını verdikleri yer teşekkül etti. Bu yer, Niflheim ile Muspelheim arasında orta yerde bulunuyordu. Ymir'in etleri toprakları, kanı ise engin denizleri oluşturdu. Tanrılar onun kemiklerinden dağları, saçlarından ise ağaçları yaratmıştı. Onun kafatasını alıp, dört sütun üstüne koyarak gök kubbeyi meydana getirdiler. Bu gök kubbe üzerine ateş krallığından kaçmış olan kıvılcımları yerleştirdiler. Böylece onlar güneşi, ayı ve sayısız yıldızları yarattılar.. Tanrılar

¹⁰ Walshe, W.Gilbert, "Cosmogony and Cosmolog (Chinese)", **Encyclopedia of Religion and Ethics**, Edinbourgh, 1911, IV/139-140; Henri Maspero, **Le Taoisme et le Religion Chinoise**, Gallimard, 1971, 8.

¹¹ Eliade et Couliano, 162.

¹² E.Tonnelat, "Teutonic Mythology", **New Larousse Encyclopedia of Mythology**, New Edition, Hong Kong, 1987, 248.

kendi ikamet yerleri ile insanlarınki arasına **Bifrost** adı verilen bir köprü inşa ettiler. Muhtemelen bu köprü gökkuşağı idi.¹³ Görüldüğü üzere iklim ve çevre şartları yaratılış efsanelerinde önemli bir etkiye sahiptir. Sıcak iklimlerde bulunan malzeme olarak toprak ve su yaratılışta önemli bir yer tutarken soğuk bir iklimde buz tutma ve sığağı görünce buzun erimesi gibi durumlar ön planda gözükür.

Keltler ise denizi yeniden yaratılışın bir kaynağı olarak görürlerdi: Bir gün tanrıların da onların geleceğine, kötülüğün canavar güçlerinin zincirleri kırılınca tanrıların ve insanların dünyalarına saldıracağına ve onların yeri-göğü yıkacaklarına inanırlardı. Onlara göre bu mücadelelerde tanrılar da ölecekler. Bununla birlikte yeryüzü denizden yeniden zuhur edecek ve kalan bazı tanrılar ve insanlar daha iyi bir dünya kuracaklar. O zaman kötülük yeniden gözükcek ve devir yeniden başlayacak.¹⁴

Eski İran dinlerinden Mazdeizm'in kozmogonisi içinde de su ile ilgili anlatımlar önemli bir yer tutar. Mazdeizm'e göre evren kristal gökten insanlara varıncaya kadar altı safhada yaratılmıştır. (Bu altı safha anlayışı ile Tevrat'daki ve Kur'an'daki altı günde yaratılış arasındaki benzerlik düşündürücüdür!) Arzın merkezinde Hara dağı ve yerin bütünüyle etrafında Harburz dağları vardır. İnsanlar yeryüzünün yedi bölümünün sadece birisinde (Khavaniratha'da) otururlar. Onun güneyinde Hara'dan akan sular Vurukasha denizini teşkil eder. Bu denizin ortasında göksel cevher (kristal)den meydana gelmiş bir dağ vardır, onun üzerinde de bütün ağaçların ilk örnekleri ve aynı şekilde Ölümsüzlük Ağacı veya **Beyaz Haoma** vardır. Vurukasha nehrinden ayrılan iki nehir, Khwaniratha'ya batıda ve doğuda sınır çizerler.¹⁵ Arilerin yaşadıkları yer, yeryüzünün merkezidir ve onun tam ortasında Hara-bareza dağı durur.¹⁶ Ahura Mazda dünya yaratıklarından olarak ilk önce gökyüzünü ve dünyanın ışığını yarattı. İkinci olarak suyu; üçüncü olarak yeri; dördüncü olarak bitkileri; beşinci olarak hayvanları; altıncı olarak da insanlığı yarattı.¹⁷

Fenikeliler'de tabiat şartları tanrıların kimliklerini kuraklık ve suya göre belirlemiş ve onların aralarında devamlı bir çekişme sözkonusu olmuştur. İnsanoğlunun tabiat şartlarını tanrıların davranışları ile birleştirmeleri ya da tabiat şartlarını tanrılaştırarak sembolik bir anlatım tarzını seçmiş olmaları sıkça rastlanılan bir olgudur. Ölen ve yeniden dirilen tanrı motifi **Oziris**, **Attis**, **Tammuz** ve **Adonis** örneklerinde görüleceği üzere tabiatın sonbaharda ölmesi, ilkbaharda yeniden canlanması tanrıların ölümü ve yeniden dirilişi olarak tasvir ve tasavvur edilmiştir. Ölen ve dirilen tanrı motifleri tabiatdaki canlanma ve kuruma ile dolayısıyla suyla yakından ilgili gözükmektedir. Fenike mitolojisinde **Môt**'un rakibi olan, **Baal**'in oğlu **Aleyin** su desteğini sağlayan özel fonksiyonu ile Baal'in bir başka vechesi olarak görünür. İlkbaharların ruhu, bitkilerin büyütücüsü olan Aleyin'e yeryüzünün efendisi, su evinin sahibi de denirdi. Aleyin bulutlara biner, yedi arkadaş ve sekiz boğadan oluşan bir sürü ona refakat ederdi. Deniz tanrıçası **Aşerat**'ın tanrıların anası olduğu ve yetmiş tane çocuğu olduğu kabul edilirdi. Yeraltı tanrısı olan **Eşmun** sağlık tanrısı olarak yüceltilirken, yağmur tanrısının kızı ve su

13 Tonnelat, "Teutonic Mythology", 249; Eliade et Couliano, 161, 162; Reinach, 203.

14 Jacquelin Simpson, "Les Celtes et les Germains", *Les Religions du Monde*, Luxembourg-1981, 98.

15 Eliade et Couliano, 303.

16 I.J.S. Taraporewala, *The Religion of Zarathushtra*, Tehran, 1980, 3.

17 Jacques Duchesne-Guillemin, "L'Eglise Sassanide et Le Mazdeisme", *Histoire des Religions*, 1972, II/4-5; Söderblom, "Cosmogony and Cosmology", 205; Krappe, 172.

tanrısının kızkardeşi olarak **Anat** da bitkilerin kuvvetlendirilmesinde önemli bir role sahipti.¹⁸

Pek çok kültürde olduğu gibi suların kutsallığı konusunda eski Türk inanışlarında su kavramı oldukça önemli bir yere sahip olmuş ve 'ıduk yer-sub' terimiyle ifade edilen şey kutsal toprak ve kutsal su kavramı ile yerin ve suların maddi görünüşlerinin altındaki manevi güç kastedilmiş ve kutsal vatan kavramının bir vechesi olarak o vatanda yaşayanlara emniyet ve güven telkin etmiş, ancak bu ölçüde de onlardan saygı ve sadakat beklenmiştir.

Eski Türkler arasında yaratılışla ilgili inanışlardan birisi de Tanrı'nın yeryüzünü yaratmasından önce "kişi" diye anılan şeytanın onunla birlikte bulunduğu ve bunların kara kaz şekline girip birlikte suların üzerinde uçtuğunu ihtiva edenidir. Sonra üzerinde dinlenmek için bir kara yaratmaya karar verirler ve toprak çıkartmak için kişi suya dalar ve çıkardığı toprağın bir kısmını ağzında saklar. Toprak büyümeye başlayınca tükürür, bu birazcık çamur veya kum, dağlar ve bataklıklar haline gelir.¹⁹

Asya kıtasında ve hatta Kuzey Amerika kıtasında da suya dalma şeklinde pek çok örneğine rastlanılan menşe mitleri mevcuttur. Bu mitlerde varlıkların isimleri farklı olsa bile olay hep aynı şekilde gelişmekte ve yaratılış benzer şekillerde tamamlanmaktadır. Örnek verecek olursak, Yeniseyliler Yaratıcı'ya sadece bir kuşun yardım ettiğini kabul etmektedirler: Başlangıçta her yer su ile kaplı idi ve Güçlü Şaman Doh kuğuların, kırmızı boğazların, kutup karabataklarının ve diğer su kuşlarının refakatinde uçuyordu. O, dinlenecek her hangi bir yer bulamadığı için kırmızı boğazdan dalıp denizin tabanından bir parça toprak getirmesini istedi. Kuş iki kere teşebbüste bulundu ancak üçüncü teşebbüsünde gagasında birazcık balçık getirme başarısını gösterebildi. **Doh** ondan dalgaların üstünde bir ada yarattı. Lebed Tatarları da, Tanrı'nın her yeri su kaplamışken nasıl bir beyaz kuğuya toprak getirttiğini anlatırlar. Tanrı beyaz kuğunun getirmiş olduğu balçığı denizin yüzeyine üfler ve böylece yavaş yavaş yeryüzü tüşekkül eder. Ancak şeytan yerin şeklini bozar.²⁰ Kuzey Amerika yerlileri arasında anlatılan bu mitos Asya kıtasında da oldukça yaygın olarak bulunmaktadır.

Orta Asya varyantı ile karşılaştırılınca aynı efsanenin Slav versiyonunun (ve güneydoğu Avrupa versiyonu) Tanrı-Şeytan dualizmini vurguladığı görülmektedir.²¹ Mircea Eliade bu efsanenin Slavlar'la ilgili bir değerlendirmesini yaparken bu mitin hem çok eski, hem de çok yaygın olduğunu ifade etmektedir. Slavlar'da, Hristiyanlık öncesi, eski kavramların kalıntıları daha açık olarak görülmektedir. Kuzey Amerika Yerlileri ve Eski Türk kozmogonileri arasında önemli bir yer tutan "bir varlığın denize dalarak, toprak veya balçık çıkardıktan sonra" yaratmanın meydana gelmesi efsanesi Slavlar arasında da oldukça yaygın bir şekilde bulunmaktaydı. Bilindiği üzere bu mit bütün Asya'da ve Asya'nın

18 L. Delaporte, "Phoenician Mythology", *New Larousse Encyclopedia of Mythology*, New Edition, Hong Kong, 1987, 76.

19 Bahattin Ögel, *Türk Mitolojisi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1971, 451-453; Abdulkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1972, 14-19.

20 Uno Harva, *Les Representations Religieuses Des Peuples Altaïques*, (Trad. .Par Jean -Louis Perret), Gallimard, Paris-1959, 69, 75.

21 Eliade, H.C.III./43.

kuzeyinde yayılmıştı. Az veya çok Hıristiyanlaşmış bu efsaneye güneydoğu Avrupa ve Slav halklarının menkıbelerinde de rastlanmaktadır. İlk deniz (aslı deniz) üzerinde Tanrı, Şeytan ile karşılaşır ve ona suların dibine dalmasını ve oradan yeri yaratmak için balçık getirmesini emreder. Devamı bilindiği şekilde cereyan eder.²²

Peru dinî tarihinin tamamında dinî temel kavram **Viracocha** adı ile bilinen yaratıcıyla ilgili olan kavramdır. Viracocha ismi, denizin üzerindeki köpük veya yağ anlamına gelmekte olup onun yaratıcı gücünü ifade ederek, yeryüzünün kendisini çevreleyen sınırsız sularda yüzdüğü gibi, Viracocha'nın yüzdüğünü tasvir ediyordu. İlk defa o oldu. O, sulardan çıktı ve o dünyayı, ayı, yıldızları, hayvanları ve insanı yarattı.²³ Daha efsanevi olan diğer bir versiyona göre o, Titicaca gölünde doğdu; güneşi, ayı ve insanlığın muhtelif halklarını yarattı ve önce onları yeraltındaki yerlerine gönderdi.²⁴

Hint kozmogonisine göre her bir Brahma gününden sonra Brahma gecesi gelir. Evren, Brahma'nın yüzeyinde uyuduğu ve yüzdüğü engin bir okyanus olacaktır. Sonra tanrı uyanacak ve dünyayı aynı eşitlikte bir zaman sürüsü için önceki gibi yeniden şekillendirecektir.²⁵ **Aditi** ve **Daksha** ilk (aslı) suların efsanevi isimleri olmuştur. Sular "Yaratılmamış" tarafından meydana getirildi ve sırası geldiğinde. O halde Aditi, bütünüyle tabiat bütünlüğü içinde tabii sayılan her şey idi. Rigveda'nın diğer bölümlerinden birinde ise "Her şeyin yaratıcısı olan sular, bağrında göğe ve yere, tanrılara ve asuralara üstün olanı getirdi. Bütün parlayan varlıklara ışık veren odur."²⁶

Hint Yaratılış inançları tek bir mitoloji ile sınırlı değildir, ancak bunların hepsi de su ile ilgilidir. Onlardan bazıları şunlardır:

a) Vedalar'da ortaya konulan kozmogoni ile ilgili mitler, evrenin sınırsız ve dipsiz bir derinlik olan su tasavvuru ile sembolleştirilmiş olan ilk kaostan başlayarak, birbirini takibeden devreler vasıtasıyla tedricî olarak teşkil edildiği fikri etrafında döner, dolaşır. Bu durumda her şey ayırdedilemeyen karanlıklardır; ne zaman, ne de varlık vardır. Metinlerin "a-sad" dedikleri durumdur. Sonra veya (aynı zamanda) nedeni bilinmeksizin varlık (sad) oradadır; bir yumurta, o sınırları olmayan dalganın üzerinde yüzer. Bir an gelir o çoğalmak ister (**kama**= şehvet, arzu). Bu arzu onu ısıtır (**tapas**= yaratmanın kozmik sıcaklık faktörü) ve yumurta kırılır ve yumurtanın kabukları gök ve yer olur; Varlık "Bir" yani Vedaların **Prajapati** adını verdikleri "Bütün varlıkların Babası" adını verdiği yaratıcı olur. O, ışığı meydana getirir, yeri tesbit eder, göğü yayar ve nihayet o, tanrıları ve ilk insanı yaratır: İlk insan **Yama** kızkardeşi **Yami** ile ilk insan ırkını doğurur. Bu altın çağdır, Kelâm bölünmemiştir. Hayvanlar, insanlar, tanrılar aynı dili konuşmaktadırlar. Her şey tehlikededir ve sonunda çok kötü bir durum ortaya çıkar; tanrılar bir tanesi dışında bütün insanları tufanla yok ederler. Yeryüzünde yeniden insanların çoğalması için **Manu** selden

22 Eliade, H.C.III/ 44.

23 R.T. Zuideman, "Les Religions des Andes", Les Religions du Monde, Luxembourg-1981, 85.

24 R.T.Zuideman, 86.

25 Louis Chochod, Occultisme et Magie en Extrême Orient, Payot, Paris, 1949, 119-120.

26 Chochod, 20.

kurtulmuştur. Muhtelif ayinler ve dualar yapması sayesinde kendisine bir kadın verilmiştir.²⁷

f) Bazı Hindu efsanelerine göre ilk deniz "Süt Denizi" olarak tasavvur edilir. Tanrılar ve şeytanların dünya direğini tereyağ çıkarmada kullanılan bir yayık gibi hareket ettirerek bütün hayatı yarattıklarına inanılır. (Moğol ve Japon efsanelerinde de zikredilen değnek çubuk) muhtemelen evrenin etrafında hareket etmeye devam ettiği ve yerin o suyun üzerinde teşekkül etmesini sağlayan, dönen sütündür.²⁸

h) Brahmanizm döneminin "yaratılış" ile ilgili inancı ise "altın yumurta" (Hiranyagarbha) efsanesine dayandırılmaktadır. İlk sular, ya da **Prajapati** tarafından dünyaya getirilmiş olan bu ilk oluşum Yüce Tanrı'yı, yani **Brahma**'yı tevlid etmiştir. Kıtalar, okyanuslar, dağlar, gezegenler ve evrenin bölümleri, tanrılar, şeytanlar ve insanlık bu yumurtanın içindeydiler. Bin yılın sonunda yumurta açıldı ve ondan çıkan Brahma düşündü ve yaratma işine başladı. O, yeryüzünün suların altında olduğunu görünce bir yaban domuzu kılığına girdi ve suya dalarak onu dişlerinin üzerinde kaldırdı.²⁹ Bir başka ifadeye göre ise Tanrı Brahma, dünyayı suların dibinden bir yaban domuzu, bir balık ve bir kaplumbağa yardımıyla, bir balık avlar gibi çıkardı. Daha sonra da o sırasıyla diğer tanrıları, sonra insanları ve sonra da geride kalan diğer varlıkları yarattı.³⁰

Tevrat ya da Tora'da genellikle bilinen iki çeşit kozmogoni vardır. Daha eski olanı Tekvin -2'de 4. veya 5. âyet ile başlayandır. I. Yahudi kozmogonisinde; muhteva Babil sürgününden önceki döneme aittir. Kozmogoni dünyanın daha önceden mevcut olduğunu iddia eder ve sadece onun insanoğlunun kullanması için hazırlanmasıyla ilgilenir. Kozmogoni Eden bahçesi, 'aslı günah' ve 'düşüş' hikâyeleriyle ve onun sonuçlarıyla birleştirilmiştir. Tekvin- 2'deki kozmogonide, dünyanın daha önceden var olduğu farz olunmuş, ancak burası ne çalılıkların, ne de otların bulunduğu verimsiz bir yer olarak tanımlanmıştır. Çünkü Yahve Elohim henüz oraya yağmur yağmasına sebep olmamıştı; çünkü toprağı ekip diyecek insanlar yoktu. Fakat yerden bir buğu yükseldi ve bütün yeri suladı. Sonra yerin toprağı bu su ile ıslandı. Yahve Elohim, bir çömlek ustası gibi insanı yaptı, yarattı ve onu yaratırken burun deliklerine hâyet nefesini üfledi, bunun üzerine insan yaşayan bir yaratık oldu. Onun topraktan yaratılmış olmasından dolayı ona 'Adem' denildi. Sonra Elohim Eden'de bir bahçe düzenledi, batıdan uzakta ve orada her çeşit güzel ağaçlar ve nefis meyvelerin büyümesini sağladı.³¹

Yaratılış ile ilgili anlatımın Babil düşüncesiyle açık bir ilişkisi olduğu kabul edilmekle birlikte bu alâka eski ve uzaktır. Temel özellik ise Filistin kökenlidir. Çünkü orada bereket, nehirlerin taşmasına bağlı değildir. Çünkü burada Yahve yağmur yağdırmadan

27 Jean Varenne, "La Religion Vedique" *Histoire des Religions*, Gallimard, 1970, I/616,617.

28 Harva, 65-66.

29 P. Masson-Oursel, and Louise Morin, "The Brahmanica Dharma", *New Larousse Enc. of Mythology*, New Edition, Hong Kong, 1987, 346.

30 Salomon Reinach, *Orpheus, Histoire Générale des Religions*, Paris, 1976, 74; A.Hilmi Ömer Budda, *Dinler Tarihi*, Vakıf Gazetesi, İstanbul, 1935, 54.

31 Bkz. Tekvin 2; John P. Peters, "Cosmogony and Cosmology (Hebrew)", *E.R.E.*, IV/151.

önce dünyanın kuraklığından bahsedilmektedir. Yahvist anlatıma göre tufan Yahve'nin yağdırdığı aşırı yağmurlar sebebiyle olmuştur, yoksa denizin taşması sonucu değil.³²

Genellikle Tekvin-2'deki kozmogoni hakkında onun Filistin 'de gelişmiş, aslî bir folklore istinad ettiğini, çok eskilere kadar uzandığını, şu veya bu zamanlarda dolaylı yollarla bazı Babil mit ve destanlarına ait unsurlar ihtiva ettiğini, zira İsrailoğulları'nın atalarının Mezopotamya bölgesi ile yakın alâkalarının bulunduğu söylenmektedir.³³

Tekvin- 1'deki kozmogoniye gelince o, daha tam ve daha sistematik bir kozmogoni ihtiva etmektedir. Bu bölümün kompozisi muhtemelen, erken sürgün sonrası döneme aittir. Fakat o, eski mitler üzerine kurulmuştur. Babilonya mitleriyle aralarında sıkı bir benzerlik göze çarpar. "Enginin üzerinde karanlık olması"³⁴ bir su kaosunu çağrıştırmaktadır. Yahve'nin, Tanrı'nın ya da tanrıların düşmanlarına karşı kuvvetli kollarıyla vurup, onları yendiği ve yer yüzünü ve gök yüzünü böylece yaratışı ile Rahab ismindeki canavarın Tanrı'nın düşmanı olan Rahab ve onun müttefikleri ile Yahve arasındaki savaş ile 'yaratılış' arasında bir bağlantı bulunduğunu savununlar vardır.³⁵ Kısaca belirtecek olursak, sistematik bir yaratılışın anlatıldığı Tekvin I'deki kozmogoni şöyledir: İlk önce ışığın gelişi; ikinci suların ortasında kubbe oluşu, kubbenin alttaki suları üstteki olan sulardan ayırması. Üçüncüsü kuru toprağın ayrılması ve yeşilliğin meydana gelişi; dördüncü, güneş, ay ve gökteki yıldızların hem ışık vermek için, hem de geceyi gündüzü düzenlemek için yaratılışı; beşinci günde, denizdeki yaratıklar ve havadaki kuşların sudan yaratılışı; altıncı günde ise Allah'ın insanı kendi suretinde yaratışı yer almaktadır.³⁶ Kitâb-ı Mukaddes'i kutsal kitap olarak kabul eden yahudiler ve Hıristiyanlar yaratılış ile ilgili Têvrat'ın Tekvin bölümündeki ve diğer bölümlerde yer alan görüş ve inançları paylaşırlar. Ayrıca gerek İran dinlerinde, gerek Samî menşeli dinlerde yaratılışın altı günde gerçekleşmesi oldukça dikkat çekici bir husustur. 'Altı gün' kavramının ne anlama geldiği hususu ise ayrıca tartışılacak ve incelenecek bir konudur.

İslâm âlimleri arasında ilk önce yaratılan şeyin 'Kalem' olduğu görüşü oldukça yaygındır. İbn'ü-l Esir, Kalemden sonra da kalemin yazacağı bir şeye ihtiyaç olması bakımından ikinci yaratılan şeyin 'Levh-i Mahfuz' olduğu hususunu aklî ve zarurî bir gerek olarak görür. İlk yaratılan şeyler ise şöyle sıralanır: Yüce Allah kalemden sonra Kürsî'yi, daha sonra Arş'ını, daha sonra havayı, sonradan karanlıkları, en son olarak suyu yaratarak Arş'ını onun üzerine yerleştirmiştir. Bazı bilginler ise suyun Arş'tan önce yaratıldığını ileri sürmüşlerdir.³⁷ Kur'an'da yaratılış ve su ile ilgili âyetler sembolik bir anlam içinde verilmemiştir. Diğer inançlardaki ifadelerindeki kapalılık, müphemlik ve gerçek anlamın dışına taşan bir sembolizm yerine tabii anlatım yer almıştır. Suların fonksiyon olarak canlıların yaratılışı üzerinde nasıl bir rol oynadığı sade ve günlük hayattakine uygun olarak verilmiştir. Göklerin ve yerin yaratılış seyrinin anlatımına gelince; Kur'an-ı Kerim'de göklerin ve yerin altı günde yaratıldığı söylenmektedir: "Arşı su üzerinde iken, hanginizin

32 Peters, 152.

33 Peters, 152-153; Ahmet Çelebi, *Mukayeseli Dinler Açısından Yahudilik*, Çev. Ahmet M. Büyükcınar ve Ömer F. Harman, Kalem Yayınevi, İstanbul, 1978, 28.

34 Tekvin, 1 /3.

35 Peters, 153.

36 Bkz. Tekvin I/1- 31.

37 İbnü'l-Esir İzzeddin Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, Beyrut, 1965, I/16-18.

daha güzel iş işleyeceğinizi ortaya koymak için, gökleri ve yeri altı günde yaratan O'dur. Ey Muhammed! 'And olsun ki siz gerçekten ölümden sonra dirileceksiniz' desen inkâr edenler: 'Bu apaçık sihirden başka bir şey değildir' derler."³⁸

Tefsir kitaplarına göre yukarıda zikredilen "Arş'ı su üzerinde idi." ifadesi, kâinat yaratılmadan önce 'Arş' su üzerinde bulunuyordu, gökler ve yer bu sudan yaratıldı. Bu su gaz haline dönüştü, her tarafı kuşatan büyük bir gaz kütlesi doğdu. İşte kâinatın aslı bu kütledir. Başlangıçta çok sıcak bir duman bulutu halinde olan bu kütle, zamanla parçalara ayrılıp yıldızları teşkil ettiği hususunu ise "Sonra göğe yöneldi, o duman halinde idi" âyetinin işaret ettiği belirtilmektedir. Yaratılışın anlatımını tamamlayan diğer ifade "İnkâr edenler görmediler mi ki önceleri göklerle yer bir idi, biz onları ayırdık ve her canlı şeyi sudan yarattık. Halâ inanmıyorlar mı?"³⁹ şeklinde olan âyetle izah edilmiştir.⁴⁰

Dünyanın yaratılışı ise "Ardından arzı yayıp düzenledi, ondan suyunu ve otlagını çıkardı ve ona dağları yerleştirdi."⁴¹ biçiminde anlatılmaktadır.

Suyun insanlar için faydalarından bahseden şu âyet de oldukça anlamlı gözükmektedir."Göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde, insanlara yararlı şeylerle denizde süzülen gemilerde, Allah'ın gökten indirip yeri ölümünden sonra dirilttiği suda, her türlü canlıyı orada yaymasında, rüzgârları ve yerle gök arasında emre âmâde duran bulutları döndürmesinde, düşünen kimseler için deliller vardır."⁴²

"Gökleri ve yeri yaratan, yukarıdan indirdiği su ile size rızık olarak ürünler yetiştiren, emri gereğince denizde yüzmek üzere gemileri, nehirleri, belli yörüngelerinde yürüyen ay ve güneşi, geceyle gündüzü sizin buyruğunuza veren Allah'tır."⁴³ Bu tür âyetlerde anlatım ve kavramlar iyice netleşerek kozmik alem dünyevî hayatın içinde sergilenmekte ve insanlığın kolayca anlayacağı bir dile dönüşmüştür.

Kur'an-ı Kerim'de insanın çamurdan veya topraktan yaratılışı, daha sonra ise nutfeden yaratılışı konusu teferruatlı olarak verilmiştir ancak biz burada sudan yaratılış konusunu vermeye yetineceğiz. Tüm canlıların sudan yaratılışı sembolizme başvurulmadan oldukça açık bir dille ifade edilmiş gözükmektedir: "Allah bütün canlıları sudan yaratmıştır. Kimi karnı üzerinde sürünür, kimi iki ayakla yürür, kimi dört ayakla yürür. Allah dilediğini yaratır. Allah şüphesiz her şeye kadirdir."⁴⁴

Yaratılış ve kozmogoni ile ilgili anlatımlarda su değişik konumlarda ve formlarda bulunur. Bunların başlıcaları şöyledir:

- 1- Su her şeyin aslı maddesidir, dünyada var olan her şey sudan yaratılmıştır.
- 2- Su canlı olarak yaratılmış olan her şeyin menşesidir.

38 Hûd, 11/7.

39 Enbiya, 21/30.

40 Bkz. Süleyman Ateş, **İslâm'a itirazlar ve Kur'an-ı Kerim'den cevaplar**, 2.Baskı, Emel Matbaası, Ankara, 1971, 212-215.

41 Naziât, 30-32.

42 Bakara, 2/164.

43 İbrahim, 14/32-33.

44 Nur, 24/45.

3- Su bir canlı ilk varlık olarak tasavvur edilmekte olup o tanrılar da dahil olmak üzere yaratıcı gücü temsil etmektedir. Sümer-Babil kozmogonisinde Tiamat ve Apsu kavramları bunu göstermektedir.

4- Su bir çeşit kaos olarak tasavvur edilmekte olup potansiyel olarak yerin yaratılacağı toprak, suların derinliklerde bulunmaktadır. Ancak Tanrı herhangi bir canlı varlığın ya da şeytanın yardımıyla yerin mayasını veya ilk örneğini teşkil edecek toprağı temin eder ve onunla yeri yaratır.

5- Yer yüzü ve hatta tanrılar bir gün yok olacak ancak denizden yeniden zuhur edecek olan yeryüzünde bazı tanrılar ve insanlar mutlu olarak yaşayacaklardır.

6- Muhtelif mitosların anlattığına göre, Tanrı veya tanrılar sulardan doğmuştur.

7- Eski Mısır inançlarında olduğu gibi bütün varlıkların tohumları, prototipleri ilk sularda mevcuttur.

Görüldüğü üzere dünyadan gelmiş geçmiş tüm insan topluluklarının kendilerine has evrenin ve içindeki varlıkların yaratılışlarını bir şekilde izah ediş tarzları vardır. Bunların kimisi bugünün insanın ulaştığı ilmî birikim ve seviye karşısında oldukça basit ve hatta çocuksu kavramlar halinde kalmış gözükmektedir. Çoğunlukla bu izahlar arasında suyun oldukça büyük bir yeri vardır. Bunlar ister vahiy mahsulü dinler olsun, ister bunun dışındakiler olsun, suyun insan, diğer canlılar ve bitkiler açısından önemi haklı olarak vurgulanmış olmaktadır. Canlı varlıkların bu özelliklerini devam ettirmelerinde önemini bildiğimiz suyun hayatın ve kozmosun diğer varlıklarının teşekkülünde de önemli bir rol üstlenmiş olması oldukça tabii bir hadisedir.